

Tuđmanov san o Europi slobodnih naroda

Uz knjigu Franje Tuđmana *Hrvatska — Europa — Europska Unija: Izabrane stranice* (Mate d.o.o., Zagreb, 2009.)

Tomislav JONJIĆ
Zagreb

»Tko hoće Europu, mora danas odbaciti Srednju Europu'. (Joseph Rován). Lozinka je dosta jasna, hoće proširiti strah i naučiti poslušnu: tko hoće u Europu, propisuje se Srednjoeuroljanima koji su upravo krivo pomislili da su ponovno postali povijesna činjenica, tko hoće u Europu, mora napustiti san o toj, o svojoj Europi...«

Karl-Markus GAUSS, *Die Vernichtung Mitteleuropas. Essays* (1991.)

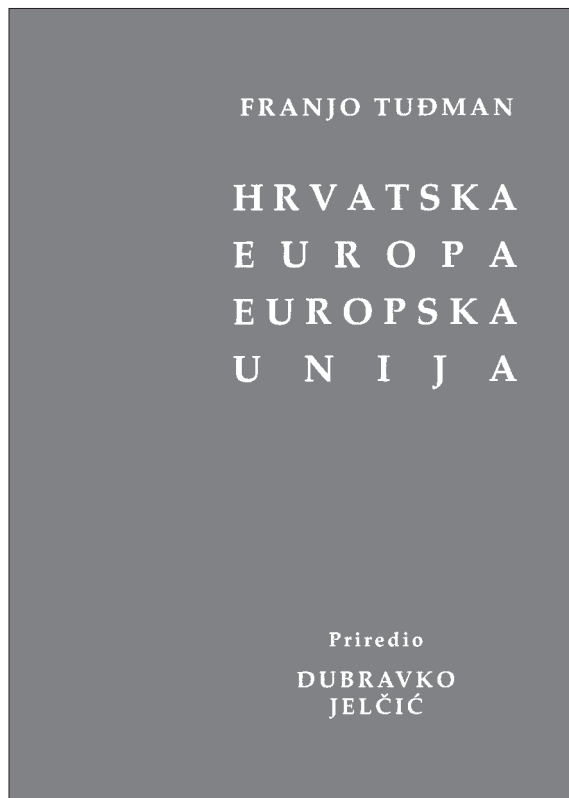
Malo tko ozbiljan će danas dvojiti o tome da 1945. godina predstavlja najsnažniju cezuru u hrvatskoj povijesti. Bilo je i prije *revolucija* i dramatičnih promjena političkoga i gospodarskog poretka, bilo je kulturnih zaokreta i pokušaja oštih obračuna s tradicijom, bilo je htijenja i zapovijedi da se započne *novim računanjem vremena*, no ipak nijedan drugi događaj nije poput tadašnjega ustoličenja komunističke vladavine u obnovljenoj Jugoslaviji značio tako drastičan prekid s duhovnom i tvarnom baštinom hrvatskoga naroda: sve što se prije toga smatralo vrijednošću tada je proglašeno sramotom, sve što je ranije slovalo za sveto, tada je postalo grijeh. I ništa u tome grijehu nije osuđivano tako bezobzirno i tako nemilosrdno kao što su osuđivane hrvatske spona sa Zapadom, bile one političke, crkvene, kulturne ili tek tradicijske, psihološke.

Uglédati se na Zapad — koji je u nas oduvijek smatran sinonimom za Europu — i na tom Zapadu tražiti uzore i svjetionike, nakon 1945. značilo je priznavati vlastitu *natražnost*, demonstrirati *trulost* i *zatucanost*, pristajati na društveno izopćenje, nerijetko i odlazak u progonstvo, čak i tamo kamo za *vazda gre se*. Hrvatski se brod pod tuđom (ne samo stranom nego i neprijateljskom) zastavom neumoljivo upravio prema »*Moskoviji*« kao tobožnjemu našem »*stalnom svjetioniku*« (M. Krleža). *Ex oriente lux*: da bi se moglo vjerovati u to kako svjetlo dolazi samo s Istoka, Europa je u boljševičkome duhovnom čistilištu morala postati metaforom za *švapski egzercir* i panonsko blato, za licitarska srca i *kičaste Madone*, za *pretile popove*, prijatvorne opatice i malograđanske poluinteligente. Sve je na Zapadu moralo biti proglašeno propadanjem i dekadencijom, sve je prozvano prljavim, bludnim i gnjilim, vrijednim tek prijezira i revolucionarnog plamena...

Kao da je negacija vlastite prošlosti, ignoriranje vlastitoga geopolitičkog položaja i prešućivanje svoje prirodne pripadnosti srednjoeuropsko-mediteranskom okviru postalo ključem nacionalnog opstanka. Zato nije slučajno što je, nakon što je toliko sanjana Cesarčeva »matuška« (kojoj je sad već pokojni tragični pisac i nakon nasrtaja na Finsku i poslije hitlerovsko-staljinske podjele Poljske dječjački nježno tepao i htio joj hodočastiti čak i »četveronoške«, pa makar ona prema njemu i opet bila »hladna« kao što je bila prigodom ranijih hodočašća!), odjednom neočekivano i grubo odgurnula jugoslavensku barku, njezin komunistički režim nove obzore opet potražio u negaciji Europe, u afroazijskome Istoku i u takozvanom *pokretu nesvrstavanja*. Opet iznova se afirmacija jugoslavenskoga ideološkog modela zbivala u negiranju Europe. Čak i onda kad su se, što zbog slabosti a što zbog taktičkih ustupaka, u ograničenoj mjeri propuštali suvremeni odjeci zapadnog duha, ideolozi režima i stupovi jugoslavenskoga komunističkog društva zadržali su naglašenu protuzapadnu i protueuropsku notu.

Zato je naizgled zapanjujuća mijena kojoj smo svjedočili u trenutku svjetskog slo-ma komunizma: policijski batinaši pretvoriše se u borce za ljudska prava, partijski jurišnici u arbitre demokracije, a fanatični sljedbenici marksizma-lenjinizma i apologeti *politike nesvrstavanja* u bezuvjetne zagovornike zapadnih vrijednosti i europskih integracija. Na mjesto nekadašnjeg »internacionalizma« stupili su »humanistički kozmopolitizam« i »europska orijentacija«; svaka je ideološka etiketa bolja od etikete *zasukanoga hrvatskog nacionalista*, a najbolja je ona koja u izgled stavlja niske i solidno napunjene jaslje. Ta mijena, dostojna pozornosti koliko filozofa toliko i socijalnih patologa, i danas rađa čudnim obratima. I danas se — kad se, posve krivo, čini da je suvremena Europska unija cilj po sebi apsolutno ispravan, posve jasan i neprijeporan, štoviše »*vrijedan svake žrtve*« — posve olako *protueuropskim* proglašavaju one misli koje su zapravo autentično europske; i danas se *europskom ostracizmu* podvrgavaju upravo oni hrvatski intelektualci, pisci i političari koje bismo smjeli smatrati ne toliko pretečama hrvatske europske orijentacije (jer je ona stara koliko je stara naša pisana povijest), koliko barjaktarima te misli u vrijeme kad je ona, kako rekосmo, bila gušena i onemogućavana mačem i bičem, kundacima i golim otocima.

Jedan od njih je i dr. Franjo Tuđman, prvi predsjednik Republike Hrvatske. Tuđman je, kako pokazuje knjiga njegovih eseja i studija o hrvatskome odnosu prema europskom povezivanju i integriranju što ju je pod naslovom *Hrvatska — Europa — Europska Unija: Izabrane stranice* priredio i predgovorom popratio akademik Dubravko Jelčić, bio među onim malobrojnim domovinskim autorima koji su se tom problematikom bavili već šezdesetih godina 20. stoljeća. Nije takvih bilo puno ni u emigraciji. Oni malobrojni hrvatski politički iseljenici koji su preživjeli krvavi svibanj 1945. bili su ponajprije bjegunci što su se »*bez srodne suze i bez spomenika, k'o pod onom brazdom, brazdom Kvaternika*« (A. G. Matoš) potucali po zapadnome svijetu, tražeći koricu kruha i mrvu razumijevanja za sudbinu Hrvatske. Iako su u pravilu bili slabe sreće — što nije nikakva *reklama* tzv. demokratskomu svijetu — uspjeli su tijekom četiri i pol desetljeća pokrenuti stotine časopisa, tiskati tisuće letaka i brošura, stotine knjiga, istodobno već i samim svojim postojanjem potpirujući duh otpora u domovini. U Hrvatskoj je taj divovski intelektualni i materijalni napor nakon oslobođenja 1990. ostao uglavnom podcijenjen ili potpuno nepoznat.

No, karakteristično je da se i u emigrantskim redovima razmjerno malo raspravljalo o procesu europskog zbližavanja i o njegovu značenju za oslobođenje i osamostaljenje Hrvatske. Čini se da su razlozi tomu nadohvat ruke. Osim onih teškoća od kojih pati svaka emigracija, naša se suočavala s posebno teškim preprekama: *hrvatska stvar* je u svijetu imala tako malo simpatizera i tako mršave izgleda na uspjeh, da su joj se mogli u potpunosti posvetiti samo malobrojni izabranici, apostoli jedne misli. Ti ljudi, što ih je jedan od emigrantskih prvaka figurativno nazvao *ludacima*, smjeli su misliti da ima puno važnijih i prečih stvari od razmatranja *europske ideje*: tek nakon oslobođenja trebat će svoju potleušicu urediti i iznutra i prema van; sve dotad se gubi vrijeme i grade kule u zraku. Samo su malobrojni i idejno potpuno izgrađeni pojedinci i skupine u emigraciji shvaćali da nikad nije prerano misliti i o unutarnjem ustroju i o vanjskopolitičkoj orijentaciji buduće hrvatske države. Među takvima je bilo i onih iz emigrantske *stare garde*, koji su u tijeku rata iskusili sve nedaće što proizlaze iz nedovoljno domišljene i razrađene državne politike, a bilo je i onih što su izbjegli desetljeće-dva kasnije.

Od prvih svakako najistaknutije mjesto pripada skupini oko Ivana Oršanića. Njegovi pristaše, organizirani u Hrvatsku republikansku stranku i okupljeni oko časopisa *Republika Hrvatska*, koji je u Buenos Airesu pokrenut 1951. godine da bi ubrzo izrastao u jedan od najkvalitetnijih političkih časopisa čitave hrvatske političke emi-

gracije, ustrajno promiču i svijest o važnosti procesa europskih integracija za rješavanje hrvatskog pitanja. To nije značilo napuštanje »maksimalističkih« pozicija, nego tek izražavanje uvjerenja da neovisna država, kao presudno jamstvo nacionalnog opstanka i prosperiteta hrvatskog naroda, svoju sudbinu mora tražiti u Europi, na ravnjoj nozi s narodima i državama europskoga kulturnoga kruga i u suradnji s njima. Među drugima, mlađima, bili su pojedinci, primjerice, iz kruga oko *Nove Hrvatske* i kasnije pokrenute *Poruke slobodne Hrvatske*, koje se općenito smatralo »umjerenima« i ponekad nazivalo »minimalistima«. Potonja ocjena nije uvijek bila precizna, jer se u žaru političke borbe znalo previdjeti da ni ti mlađi nemaju jedinstvene poglede ni na hrvatsku budućnost, a još manje na prošlost. Kod »umjerenjaka« je svakako bio naglašeniji otklon od bilo kakvoga stvarnog, pa i simboličnog povezivanja s baštinom ratne hrvatske države, ali ni i u njihovim redovima nije bilo dvojbe da je samostalna Hrvatska konačni cilj i jedino pravo rješenje hrvatskog pitanja.

I jedni i drugi su, pak, shvaćali važnost europskog integriranja i zalagali se za zbližavanje i suradnju slobodnih i suverenih europskih naroda. Takva Europa, koju se obično nazivalo ne posve jasnim terminom »Europa domovina«, shvaćana je kao prirodan i nužan ambijent hrvatskog oslobođenja. Hrvatska država ima se ostvariti u europskome kontekstu, ali on sâm nipošto se ne smije shvaćati kao nadomjestak za Hrvatsku: kao što Hrvatska nema budućnosti izvan Europe, nema budućnosti ni ona Europa u kojoj nisu zajamčeni identitet, sloboda i državna samostalnost svakoga, pa i hrvatskog naroda.

Da se u tim intelektualnim krugovima već tada o Hrvatskoj raspravljalo u sklopu razmatranja o procesu ujedinjenja Europe, danas se može činiti toliko jasnim i samorazumljivim da se postavlja pitanje, čemu to isticati. No, u ona je doba trebalo uzimati u obzir ne samo blokovsku podjelu svijeta i onu zlokobnu »željeznu zavjesu« što se od Baltika spustila do Trsta, ostavljajući Hrvate na Istoku i pod boljševičkom čizmom; trebalo je uzeti u obzir i bezbrojne — najčešće nerealne i fantastične — kombinacije s kojekakvim podunavskim federacijama i konfederacijama. Te su se kombinacije redovito naslanjale na svojevrstu *fatamorganu* koju je K. M. Gauss opisao kao uljepšanu sliku nekadašnjega habsburškog imperija, o kome danas mnogi »adepti Srednje Europe« maštaju u puno svjetlijim bojama nego što su to činili njihovi predšasnici, koji su u Podunavskoj monarhiji živjeli. Moglo se to shvatiti: smrt pravne države, svemoć državnog nasilja, kriza morala i uništenje tradicije već nakon 1918., a osobito nakon 1945. godine, neminovno su budili stanovitu nostalgiju prema »austrijskom« (upravo austrijskom, ne austrougarskom!) redu i žal za ondašnjom uzornom državnim upravom i zamjernom zakonitošću. Svježije je i lagodnije bilo sjećanje na djelotvorno pravosuđe, pa čak i na pravične »austrijske« ratne rekvizicije negoli razmišljanje o dubokim, etički i politički opravdanim razlozima starčevićanskog protuaustrijanstva. No, te podunavske kombinacije — koje su postupno atrofirale u procesu nastanka prvih oblika onoga što danas poznajemo pod Europskom unijom — u hrvatskoj situaciji nakon Drugoga svjetskog rata bile su, donekle nalik onim crno-žutim, *karlističkim* nakon 1918. godine, nuđene kao *surogat za hrvatsku državu*; kao zamka kojom se izaziva zabuna i umrtvljuje hrvatska težnja za slobodom i državnom neovisnošću. A nisu ih zagovarali samo marginalci: imale su te kombinacije pristaša u nekim američkim, pa i europskim (napose katoličkim) krugovima, a u po-

bornike takvog rješenja znao se je svrstavati, uostalom, i dr. Vladko Maček, koji je još uvijek htio nastupati kao »vođa hrvatskoga naroda«, slabo shvaćajući za što je pala ona impresivna većina glasova u dramatičnome prosincu 1938. godine, i ne uočavajući da se njegov utjecaj topi kao led na podnevnom suncu, upravo onom brzinom kojom u narodnim redovima sazrijeva svijest o »vodinu« priklanjajući nehrvatskim rješenjima.

U Hrvatskoj Tuđman, dakle, nije bio jedini, ali je bio među prvima koji su u kontekstu rasprave o *velikim idejama i malim narodima* mislili i o hrvatskome odnosu prema Europi. Kako pokazuje četrdesetak kraćih Tuđmanovih eseja odnosno ulomaka iz njegovih studija, izjava, govora i razgovora u vremenskom rasponu od 1960. do 1999. godine, koje je Jelčić uvrstio u knjigu, Tuđman je tijekom čitave svoje intelektualne karijere, na dugome putu od jugoslavenskog federalista do prvog predsjednika obnovljene hrvatske države, neprekidno bio zabavljen pitanjem hrvatskog položaja i hrvatske sudbine u svijetu koji duboko obilježavaju dva međusobno povezana i samo naizgled proturječna procesa: proces zbližavanja naroda i država odnosno integriranja europskoga kontinenta u tadašnjemu bipolarnom svijetu, i proces jačanja nacionalne svijesti i posebnosti, koji se neminovno razvija prema državnom osamostaljenju svakog naroda. Taj proces pokazuje točnost one misli Wolfganga Krausa, prema kojoj »*europski živjeti znači živjeti u napetostima i usred kontrasta*«.

Tuđman je, razumljivo, na jedan način sudio o »toj i takvoj« Europi kao povjesničar i politički disident, a na drugi način i s drugačijim iskustvom kao državni poglavar kojemu je povijest namijenila naći se na čelu naroda izloženog velikosrpskoj agresiji, embargu na uvoz oružja i pragmatičnoj politici svjetskih velesila u kojoj je najmanje bilo načela i morala. Naravno, i Tuđmanovi su se pogledi mijenjali i sazrijevali, ali su ipak ostali ujednačeni od koncepta »ujedinjene Europe« koji u današnjem obliku ima vrlo malo zajedničkoga s onim iz hladnoratovskoga doba. Nema sumnje da je Jelčić u pravu kad tvrdi kako u doba hladnog rata nitko u Hrvatskoj, pa ni u tadašnjoj Jugoslaviji, nije tako intenzivno i svestrano, »*objektivnošću znanstvenika i vidovitošću inventivnog političkog mislioca, promišljao budućnost staroga kontinenta, kolijevke suvremene svjetske kulture i civilizacije*«. U devedesetima se njegov intelektualistički pristup znao nasukati na krutim realnostima, pa je u takvim trenucima prvi hrvatski predsjednik ponekad davao oduška svojem ogorčenju. No ni tada — čak ni u trenucima najvećeg ogorčenja, pa ni u trenucima kad se pomalo naivno zanosio *strateškim savezom* sa Sjedinjenim Američkim Državama kao jedinom tadašnjom velesilom — nije okrenuo leđa europskoj suradnji i europskom okruženju Hrvatske. Ni Clintonovi telefonski pozivi ni pismo američkoga potpredsjednika Ala Gorea nisu pomogli da Hrvatska kupi *Boeingove* zrakoplove: tadašnji premijer Valentić svjedoči kako je Tuđman osobno, iz političkih razloga, donio odluku da taj vrijedni, dugoročni i gospodarsko-politički iznimno važan posao pripadne europskoj, francusko-njemačkoj kompaniji *Airbus*.

Zato je vrlo neobično što je on u današnjoj Hrvatskoj pretvoren u simbol protueuropske politike. Najgrlatiji u tim optužbama oni su koji su se — za razliku od samoga Tuđmana — od komunističke ideologije opraštali tek u vrijeme pada Berlinskoga zida, a od afroazijskih zemljopisnih širina tek sa Zaljevskim ratom. Oni se smatraju najpozvanijima dijeliti političke i etičke lekcije dojučerašnjim disidentima,

političkim uznicima i emigrantima. Taj pokušaj difamiranja ima jasne političke razloge: u pravu je Jelčić i onda kad tvrdi kako Tuđmanovi članci, izjave i govori dokazuju da je on znao kako »ni ulazak Hrvatske u Europsku Zajednicu (danas Europsku Uniju) ne može biti bezuvjetni, apsolutni cilj koji 'nema alternative'. U njegovoj političkoj praksi bez alternative su bili jedino interesi Hrvatske«. Bit će da je upravo to glavni razlog zašto se njegova preokupacija Europom ili krivo interpretira ili se potpuno prešućuje.

Ne uočavaju je ni brojni tekstovi ikonoboračkog nadahnuća, od Dubravka Horvatića na jednoj do Josipa Jovića i Zdravka Tomca na drugoj strani. Ni slova joj nije posvetio ni Tuđmanov dugogodišnji ministar vanjskih poslova Mate Granić, zaokupljen živom težnjom da se i svojim uspomenama (*Vanjski poslovi. Iza kulisa politike*, Algoritam, Zagreb, 2005.) sviđi krugovima koji Tuđmana općenito nisu voljeli. Prešućuje ju, primjerice, i novinar Darko Hudelist, pisac iznimno opsežne a malo vrijedne knjige koja je u tzv. slobodnim medijima predstavljena kao prva autoritativna biografija prvoga hrvatskog predsjednika (*Tuđman: biografija*, Profil international, Zagreb, 2004.). Ima u toj knjizi hrpa dokaza o autorovoj uvredljivoj površnosti. Ima, primjerice, tvrdnji da je Cianov dnevnik objavljen u Novakovu pamfletu *Magnum crimen* (Hudelist, 344.), ima tvrdnji da je Sandžak bio u sastavu Nezavisne Države Hrvatske (404.), ima tvrdnji da je Dominik Mandić prvi, i to tek 1971., formulirao tezu o »kulturno-civilizacijskim uvjetovanostima razlika između Hrvata i Srba« (716.), ima ozbiljnoga povjerenja u Bakarićevu sposobnost da objektivno ocijeni je li Tuđman ozbiljan povjesničar ili tek piskaralo (379.), i tako dalje (kao da to već nije dovoljno!). Prilično je truda Hudelist uložio da dokaže ono što je Tuđmanu — ne bez partijskoga blagoslova — spočitavao još pokojni Ljubo Boban, tj. da je znao biti neumjeren o štedljiv s navodnicima i fusnotama, a još više se pisac razmahao *mjesečarenjem* o nekakvim »kvadrantima« i o »norvalskoj vezi« (koja se u dijelu hrvatsko-jugoslavenske publicistike, pa i historiografije, smatra toliko neprijepornom da ju ne treba dalje ni dokazivati!), no nijednoga slova nema o Tuđmanovim pogledima na položaj Hrvatske u procesu europskog integriranja.

A kad se tom pamfletu čitavom knjigom (!) suprotstavi Ivan Bekavac (*Izmišljeni Tuđman: O lažima, krivotvorinama i namjerama Hudelistove 'biografije' prvoga hrvatskog predsjednika*, Naklada Pavičić, 2007.), onda je rezultat toga apologetski spis koji ponekad čak i sumnjivom minucioznošću otkriva i dokazuje mnoge Hudelistove natege i očevidno zle nakane, ali se ni u njemu ne ističe, čak ni ne spominje Tuđmanova preokupacija Hrvatskom u Europi. Štoviše, u opravdanoj obrani Tuđmana od natega o »luburićevštini« i o »norvalskoj vezi« odnosno o navodnoj dugotrajnoj Tuđmanovoj pripremi da Hrvatskoj pripoji dijelove Bosne i Hercegovine, pisac znan da zastraniti u tezu da je utemeljitelj Hrvatske demokratske zajednice krajem osamdesetih godina u djelatnu politiku ušao i u njoj preuzeo važnu ulogu tek reagirajući »na rušenje 'avnojske' Jugoslavije i na planove o stvaranju Velike Srbije« (Bekavac, 73.). To bi se moglo tumačiti i tako da Tuđman prije toga nema nikakvih ideja o osamostaljenju Hrvatske niti vizije o ostvarenju toga cilja.

Takva bi teza bila ipak neobranjiva (a vjerojatno ne bi veselila ni samoga prvoga predsjednika, koji se s vlastitom biografijom znao ophoditi i s manje skrupula nego što bi pristajalo): postoje fragmentarna svjedočenja s raznih strana koja Tuđmana već

šezdesetih godina 20. stoljeća smještaju na hrvatski nacionalistički (iz jugoslavenske perspektive: separatistički) dio političkoga spektra. I Hudelist, među ostalima, tvrdi kako je Tuđman sredinom šezdesetih nagovarao Bobana na političko djelovanje, s ciljem konfederalnog preuređenja Jugoslavije (Hudelist, 388.). No, Tuđmanovi intimni uznički zapisi iz 1972. (*Petrinjska 18.: Zatvorski dnevnik iz 1972.*, Naklada Pavičić, Zagreb, 2003.) otkrivaju tadašnjega političkog gubitnika kao jugoslavenskog federalista koji iskreno strahuje da bi velikosrpstvom obojeni kruti boljševički režim s naglašenim centralističkim ustrojem mogao ugroziti opstanak Jugoslavije. Moguće je da su i ti zapisi pisani s dozom opreza odnosno straha da će pasti u ruke tamničarima, ali se sve čini da se Tuđman tek u razdoblju nakon Hrvatskog proljeća postupno priklanjao ideji hrvatske državne neovisnosti.

U svakom slučaju, tzv. *predsjednički transkripti* i ključni potezi koje je poduzeo početkom devedesetih, pokazuju da je Tuđman evoluirao u nacionalističkome smjeru znatno prije srpsko-jugoslavenske *memorandumske* ere. Sve ostalo bilo je pitanje objektivnih mogućnosti i političke taktike. Zato nije dovoljno precizno ni svjedočenje bivšega ministra vanjskih poslova Davorina Rudolfa, da je Tuđmanu 1991. godine »sve [...] bilo prihvatljivije od rata« i da se je još u kasno ljeto te godine iskreno zalagao za konfederaciju odnosno za »model saveza suverenih država« kako bi se »spriječio rat« (Bekavac, 142.). Puno bliži istini je Tuđmanov glasnogovornik i savjetnik za vanjsku politiku, kasniji veleposlanik Mario Nobilo. Iako knjigom svojih uspomena (*Hrvatski feniks: Diplomatski procesi iza zatvorenih vrata 1990.—1997.*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2000.), čak i njezinom likovnom opremom i izborom ilustracija, hoće pokazati kako se želi distancirati od čovjeka koji ga je od anonimusa pretvorio u važnog svjedoka, a dijelom i u sudionika procesa stvaranja hrvatske države, Nobilo izvrsno pokazuje s kakvim se preprekama hrvatsko državno vodstvo suočavalo 1990.—1992. godine. U toj svojoj knjizi zastupa stajalište da je Tuđman tijekom 1990./91. nudio konfederaciju samo zato da bi kupio vrijeme: trebalo je postupno ojačati Hrvatsku i naviknuti svijet na to da se Jugoslavija raspada (Nobilo, 27, 71.). Uslijed Izetbegovićeve i Gligorovljeva krzmanja i njihove nespremnosti da raskinu s Jugoslavijom, istodobno je trebalo sprječavati prenamagli, očito dogovoreni izlazak Slovenije, koji bi Hrvatsku ostavio usamljenom i oslabljenom pred još uvijek snažnim Beogradom. Što je zapravo Tuđman imao na umu, pokazuje njegov nalog Rudolfu davne 1990., da službeno izjavi — prije nego što je to učinila ijedna tranzicijska zemlja — kako Hrvatska teži učlanjenju u Europsku zajednicu, dodajući da će Hrvatska u ujedinjenu Europu ući i bez obzira na Jugoslaviju, a pokazuje to i Nobilov prikaz zgrade iz rujna 1991., kad je Tuđman »preklinjao mađarskog predsjednika vlade Arpada Göncza (*Hrvatska vam to neće zaboraviti*) da pomogne obilnijom vojnom pomoći« (Nobilo, 88.).

Nobilova je knjiga nezaobilazna za svaku ozbiljnu analizu Tuđmanove političke inteligencije, državničke strategije i dalekovidnosti, a bez sustezanja se može kazati kako ona — možda i protiv volje njezina autora — pokazuje da priličan dio *hrvatskih primjedaba* koje su Tuđmanu upućivane i onda i danas, počiva na klimavijim nogama nego što bi se reklo na prvi pogled. Mogla bi se u tom kontekstu kao analogija potegnuti ona Ladanova opaska o Matošu: sa svih se strana piscu upućuju opaske i prigovori, i sve su te opaske i prigovori točni, samo — nakon njih Matoš

ispada veći, a ne manji! Tako je, otprilike, i s Tuđmanom u Nobilovoj dokumentarnoj memoaristici.

No, kako je veleposlanik svoju knjigu objavio neposredno nakon Tuđmanove smrti i očito *ad captandem benevolentiam* novih gospodara na Markovu trgu i na Pantovčaku, ima u njoj zanimljivih svjedočenja o Tuđmanovu odnosu prema europskim integracijama, i još zanimljivijih priznanja o polazištima s kojih se taj Tuđmanov odnos promatra. Nobile tako piše da su »stranka na vlasti pa i sam Tuđman u velikoj [...] mjeri bili eurofobični i sumnjičavi prema liberalnim europskim idejama, koje kroz integracije 'tale' identitet malih naroda. Takav kampanilistički (sic!) državotvorni pokret ne bi [da je hrvatska ostala u konfederativno preuređenoj Jugoslaviji, op. T. J.] bio u stanju izboriti svoj identitet maršem kroz europske institucije« (Nobile, 58.). Iz te sumnjičavosti prema liberalnim europskim idejama proizlazilo je neshvaćanje »novog jedinstva Europe i Zapada« i Tuđmanova odlučnost da rješenju bosanskohercegovačke krize u skladu s vlastitim pogledima dade prednost u odnosu na hrvatski ulazak u Europsku uniju, jer: »Uostalom, nama se baš i ne žuri u te europske integracije« (Nobile, 554.). Štoviše, Tuđman nije imao iluzija ni o Sjedinjenim Američkim Državama pa je jednom zgodom, 1993., navodno izjavio da je »Amerika civilizacijski bez perspektive« (Nobile, 182.). Jesu li te izjave, ako su doista pale, bile izraz domišljenih Tuđmanovih ocjena ili tek usputne digresije, izrečene u afektu i možda nerazumljive bez konteksta, teško je reći. No, kako bilo, one će ipak biti ugrađene u sliku koju će o prvome hrvatskom predsjedniku stvarati budući povjesničari. Komplementarne tomu su i neke nedavne ocjene njegovih svojedobno bliskih suradnika koji su kao svjedoci u postupcima pred Međunarodnim kaznenim sudom za bivšu Jugoslaviju u Den Haagu znali izjaviti da je Tuđman bio nevičan oblicima suvremene političke komunikacije i da su njegove rezerve prema *ideologiji ljudskih prava*, Maastrichtu i uopće prema uniformiranju europskog života bile ne dvojbeno recidiv njegove komunističke prošlosti.

Svomu će bivšem šefu Nobile predbaciti i to da je pokazivao potpuno neutemeljen, paranoidan strah od obnove Jugoslavije. To je, piše veleposlanik 2000. godine, zapravo bio tek »nevješt politički marketing« uvjetovan slabljenjem utjecaja Hrvatske demokratske zajednice (Nobile, 156.), a ne neka stvarna opasnost: »Ako je to za Hrvatsku i bila realna prijetnja 1991. i 1992., već od 1994. svijet nam više ne bi dao zajedničku državu sve da je mi i hoćemo, da se ne pobijemo ponovno za desetak godina« (Nobile, 154.). Nije nam pisac pritom objasnio tko smo to »mi«, i kojim »nama« bi se dala ili se ne bi dala zajednička država. To se valjda podrazumijeva. To sigurno nisu u prvom redu Hrvati i Makedonci (između kojih »bratstvo i jedinstvo« nikad i nisu bili važni), a nisu ni Slovenci ni Mađari. No, da je zamisao reintegriranja prostora bivše Jugoslavije zapravo konstanta, može se dokumentirano pratiti. France Bučar je priznao Adilu Zulfikarpašiću da se i Slovence pritiskivalo u tom smjeru, a kako pokazuju priloge u možda najvrjednijoj zbirci svjedočenja o Tuđmanovim političkim pogledima, onoj novinara Radoša, u kojoj je prvi predsjednik prikazan najreljefnije (Ivica Radoš, *Tuđman izbliza. Svjedočenja suradnika i protivnika*, Profil international, Zagreb, 2005.), Tuđman je prvo strahovito razočaranje Zapadom doživio u vrijeme nametanja embarga na uvoz oružja. A kad se sredinom devedesetih počelo raspravljati o novim oblicima jugoslavenske (zapadnobalkanske) reintegracije, on je

— potvrđuju Andrija Hebrang, Ivić Pašalić i Ivica Kostović — znao objasniti (Radoš, 142.). Nakon tzv. summita EU-a održanog u Zagrebu 2000., kad je prvi put u tom smislu spomenut pojam »Zapadni Balkan«, a još više danas — punih deset godina od Tuđmanove smrti — to više nije nikakva tajna: posve je jasno da zamisao o kulturnome, gospodarskom, a onda i o državnopravnom povezivanju »zapadnobalkanskog« prostora (»jugosfere«) u zapadnim političkim krugovima nikad nije utrula.

I pučkoškolac, dakle, može vidjeti tko je bio u pravu: Tuđman, koji je toga bio svjestan i takvog se raspleta pribojavao (pa je — prema istovjetnom svjedočenju predstojnika njegova ureda, Ivica Kostovića, i medicinske sestre koja ga je njegovala u posljednjim danima života — upravo strah od obnove Jugoslavije bio zadnja njegova misao), ili Tuđmanov kritičar, koji je slijep i kod zdravih očiju (i kojemu se, na str. 96., valjda omaknulo kad je područja koja je 1991./92. srpsko-jugoslavenska soldateska zauzela, nazvao »oslobođenima«). Jer i Nobile navodi kako su međunarodni posrednici, lord Carrington i družina, »*sukobljenim stranama htjeli nametnuti nekakav novi, labavi jugoslavenski okvir*« (Nobile, 31.), i kako je tadašnji američki državni tajnik Baker u svojim uspomena (James A. Baker, *Politics of diplomacy*, G. P. Putnam and Sons, 1995.) priznao da je američki cilj bilo »*stvaranje neke nove, makar i konfederalne 'demokratski obnovljene jugoslavenske unije'*« (Nobile, 186.). Zato je tzv. međunarodna zajednica, kako je Nobilu 1994. priznao ministar vanjskih poslova savezne Republike Jugoslavije Vladislav Jovanović, dala Beogradu »*zeleno svjetlo da brzo i čisto srede separatiste*« (Nobile, 29.). Zato su i američki diplomatski izaslanici, svjedoči na jednome predavanju u Bostonu u studenome 2009. ondašnji ministar informiranja i kasniji veleposlanik Branko Salaj, nagovarali Hrvatsku na faktičnu kapitulaciju pred Beogradom, smatrajući kako je izgledno da će ju »*za deset dana pregaziti parnim valjkom*«. Zato je i diplomatsko priznanje Hrvatske bilo povezano s »*duboko ponižavajućim*« uvjetima koji su postavljeni pred službeni Zagreb (Nobile, 143.), zato se dugo Hrvatskoj otvoreno prijetilo »ciprizacijom«, pa čak i srpsko-crnogorskom (»jugoslavenskom«) aneksijom istočne Slavonije i Prevlake, a zato su se zbiivali i kasniji pokušaji da se Hrvatsku — na primjer provedbom tzv. Plana Z4 — konfederalizira, osakati i učini politički, vojno i gospodarski nesposobnom za samostalan život (Nobile, 448.).

Slično stoje stvari i s kritikom navodne Tuđmanove »eurofobije«. Nobile konstatira »*duboko paralizirajuće razlike i rivalstva unutar EZ*« (Nobile, 111.), registrira dvoličnost i neprincipijelnost međunarodnih posrednika, primjećuje »*nemoć paraliziranih i introvertiranih institucija*« Europske zajednice odnosno unije (Nobile, 263.), ali iz toga ne zaključuje da su Tuđman (i Hrvatska uopće) imali razloga ne idealizirati ni taj proces niti njegove institucije i perspektive, nego Tuđmanu predbacuje »eurofobiju«. I kad Tuđman kao povjesničar u ulozi državnika, navodno, ustvrdi »*da EZ nije 'prva europska zajednica' te da su se i prethodna carstva raspala*«, njegov se suradnik ne pita je li predsjednik pritom u pravu, nego iz toga nužno zaključuje: »*To je odražavalo njegov zadržat historicistički pristup jednom modernom procesu. Tuđman je i na članstvo u UN gledao više kao na statusni simbol, konačnu potvrdu suverenosti, a manje kao na mehanizam integriranja Hrvatske u moderne svjetske tokove*« (Nobile, 236.). A očito je istini puno bliže Jelčić, kad u predgovoru knjizi Tuđmanovih europskih fragmenata zaključuje da je upravo suočavanje s realnostima na-

velo prvoga hrvatskog predsjednika da u zadnjim godinama života daje niz otvoreno kritičkih izjava o »*politokratskoj vrhušci na kormilu EU*«, kojoj je Hrvatska bila i ostala kost u grlu. Tuđman je, kaže Jelčić, bio više nego svjestan »*kako neki utjecajni krugovi u Europskoj Uniji podmuklo nastoje dovesti na vlast u Hrvatskoj njima poslušne snage, koje će biti kastorski spremne služiti njihovim interesima i prihvatiti sve njihove zahtjeve, znajući da se tada i za njih 'mirisno peče masna kobasa!*« (S. S. Kranjčević).

U tom je svjetlu zanimljivo primijetiti kako se u našim raspravama hrvatsko ustrajanje na državnoj neovisnosti i što većem stupnju suverenosti omalovažava kao nemoderno, zastarjelo i idealističko shvaćanje. Nasuprot tomu se *političkim realizmom* naziva priklanjanje svakom rješenju koje nije hrvatsko. Ali, zašto bi bilo *realistički* odustajati od vlastitih težnji, a *idealistički* i *naivno* ustrajati u njima? Jer, nikad nitko nije uvjerljivo dokazao ono što se i ne može dokazati: da je u hrvatskome interesu vlastite ciljeve podrediti tuđima...